

Å utfordre og motivere i lese- og skriveopplæringen

Av Trude Alfsvåg og Ella M. C. Idsøe

Elever med stort læringspotensial har evner til å arbeide med komplekse tekster og utfordrende oppgaver, og har læringskapasitet til dypere læring og hurtigere progresjon enn sine klassekamerater. Hvordan kan læreren støtte elever med stort læringspotensial i å utvikle lese- og skrivekompetanse sin, skape motivasjon og gi dem noe å strekke seg mot?

Å møte utfordringer i tekstene

Elever med et talent innenfor lesing, leser gjerne på et nivå som tilsvarer minst to eller flere år over sitt klassetrinn (Dole & Adams, 1983). Disse elevene er mer erfarne lesere enn sine klassekamerater, og vil derfor ha behov for mer utfordrende og komplekse tekster. I tillegg er denne elevgruppen aktive i lesingen sin. Dette handler om å forstå og tolke tekster i lys av relevant kunnskap og egne erfaringer. Mange elever med talent innenfor lesing, nærmest *sluker* bøker. Det må ikke bli en hvilepute for læreren å «bare» gi dem et stort kvantum av tekster for å dekke lesebehovet. For å utfordre elevene må tekstene være tilpasset leseferdighetene, ikke nødvendigvis aldersnivået (Idsøe, 2014). Tekster av høy kvalitet som griper eller fordrer eleven på et emosjonelt eller kognitivt plan, kan skape engasjement og gi økt motivasjon i faget.

Å lese og skrive i dybden

Elever med stort læringspotensial trives ofte med kompleksitet, de liker å lære og ønsker innsikt og kunnskap. Undervisningen bør stimulere elevene til å være aktive i lesingen sin og stille seg kritisk spørrende i de faglige temaene. Å la elevene fordype seg i et tema gjennom å tilby flere og ulike typer tekster, altså å lese *multiple tekster*, kan skape en dypere og mer tverrfaglig forståelse (Bråten & Strømsø, 2007). Dette vil også utfordre elevene. Ulike tekster om samme tema kan for eksempel være motstridende, noe som fordrer at elevene bruker sine egne kunnskaper til å knytte sammen informasjon og stille opp argumenter på tvers av tekstene. Når elevene på denne måten beveger seg *i og mellom* tekster, vil det åpne for å lese i dybden og gi rom til å utvikle følelser som empati og engasjement.

I undervisningen bør elevene få bryne seg på *rike oppgaver* i arbeidet med å framstille eller presentere sin faglige forståelse (Gibbons, 2009). Det innebærer å gi elevene oppgaver de opplever som både relevante og utfordrende, og som lar dem uttrykke sin forståelse i form av for eksempel utgreiinger, forklaringer eller diskusjoner – muntlig, skriftlig eller digitalt. Elever som får skrive i autentiske skrivesituasjoner klarer å nyttiggjøre seg av flere og andre skriveressurser enn når de skriver på måter som bare finnes innenfor skolen, som å svare på

kontrollspørsmål i læreboka (Smidt, 2011). I rike og åpne oppgaver fungerer lesing og skriving som verktøy til både utforskning og refleksjon.

Å gi elevene åpne oppgaver må ikke føre til at de blir overlatt til seg selv med læringsarbeidet. Faktisk er det slik at mange elever med stort læringspotensial, opplever nettopp åpne oppgaver som særlig utfordrende (Idsøe & Skogen, 2011). Når elevene skal skrive tekster i fag, kan skriveprosessen kjønes som lang og uoversiktlig. Det kan for eksempel være vanskelig å vite når teksten er «ferdig», i motsetning til for eksempel en utregning i matematikk. I tillegg har gjerne disse elevene mange ideer som skal ned på papiret samtidig, og det kan være frustrerende når henda ikke beveger seg like raskt som tankene. Når læreren kjenner til elevens behov på forhånd, kan han utarbeide ulike stillas i fellesskap med eleven, som skriverammer, startsetninger eller modelltekster, og slik gi støtte til å strukturere tanker og tilrettelegge for læring.

Å lese og skrive med kritisk blikk

En av skolens viktigste oppgaver er å utvikle elevenes kritiske lese- og skriveferdigheter. Dette innebærer blant annet å arbeide med ulike typer tekster, å vurdere kilder, motiv og begrunnelser, og å stille seg kritisk spørrende (Blikstad-Balas, 2016). Å *posisjonere* elevene kan utvikle deres evne til å lese og skrive med et kritisk blikk på fagets premisser (Håland, 2016). For eksempel kan dette være arbeid med autentiske tekster og oppgaver som iscenesetter det å skrive og tenke som en ekspert i faget ville ha gjort. I historiefaget vil en gjerne stille spørsmål som *Hvem har skrevet dette? Hvorfor? I hvilken situasjon?* Elever med stort læringspotensial kan utfordres til å anvende kritisk og selvstendig tenking til å skille ut relevant eller irrelevant informasjon, trekke slutninger, formulere tolkninger og analysere og evaluere tekster. Å fordype seg i tekster, arbeide systematisk med kildevurdering, stille spørsmål og utforske egen forståelse, vil være relevante arbeidsmåter når elevene skal innta ekspertposisjoner i faget. En slik undervisning vil også utvikle elevenes evne til å være selvstendige, kritiske og undersøkende i sine tanke- og læringsprosesser.

Å diskutere tekst sammen

I samtaler om tekster bør elevene få sette ord på egne reaksjoner og refleksjoner, og stille spørsmål til det de har lest (Hoem, 2014). Elever med stort læringspotensial kan lett miste interessen og motivasjonen om de ikke opplever spørsmålene som relevante eller utfordrende, som for eksempel gjengivelsesspørsmål hvor man kan plukke svaret direkte ut fra teksten. Kompetente lesere bør utfordres til å reflektere over teksters perspektiv og sjangerens muligheter og begrensninger med tanke på å frambringe mening. Da kan det være hensiktsmessig å danne lesegrupper av elever med sammenfallende interesser og leseferdigheter, hvor de kan diskutere leseopplevelsene sine.

For elever med særlig talent innenfor skriving bør det legges til rette for deling av egenproduserte tekster, og gis rom til å vurdere andres skriftlige arbeider. I respons på sine tekster trenger elevene både ros knyttet til det de allerede mestrer og veiledning til videre arbeid med skrivingen (Kvithyld & Aasen, 2011). I et klasserom hvor tekst ofte blir diskutert, ser man gjerne på skriving som en prosess. I skriveopplæringen må læreren strukturere skrivingen i ulike faser med hvert sitt fokus. For elever med stort læringspotensial vil det være avgjørende med god nok tid til å revidere tekstene, da disse elevene ofte mestrer flere revisjonsstrategier (Lorentzen, 2015). Videre kan læreren oppmuntre talentfulle skrivere til å sende inn tekster til konkurranser eller publikasjoner.

Å lese og skrive kreativt

Elever med stort læringspotensial bør i undervisningen bli oppfordret til å lese og skrive kreativt. De må få trening i å bruke språket på en systematisk og logisk måte, men også få mulighet til både å utforske og leke med språket. Å lese kreativt kan for eksempel være å engasjere følelser i lesingen eller å gjøre en dramatisk tolkning. Elevene kan la seg inspirere av tekster de har lest til å skape egne kreative tekster. Det kan være å omdanne tekst fra en sjanger til en annen, eller å gjenfortelle en historie sett fra en annen karakters perspektiv. Kreativ skriving kan også være å la elevene skriftlig respondere til et musikkstykke, bilde eller dikt ved å stille spørsmål som: *Hva fikk det deg til å føle? Hva får det deg til å tenke?* Gjennom dramatiseringer kan elevene sette tekster de har lest eller skrevet selv ut i live. Tekstene beveger seg da fra det abstrakte på papiret til noe konkret som kan observeres. Muntlige framstillinger og dramatisering kan være to av flere arenaer for å utvikle ferdigheter innenfor lesing, skriving og muntlighet.

Å møte tekster fra ulike kulturer og tider

Elever med stort læringspotensial evner å se på tekster som ressurser med ulike bruksområder. Det kan være å tilegne seg informasjon, utvikle sin fantasi og utvide sin forståelse av komplekse temaer og ideer (Halsted, 2009). Å lese litteratur fra ulike kulturer eller tilsvarende litteratur i ulike varianter, som et eventyr, vil gi elevene forståelse av hvordan verdier kan bevege seg på tvers av kulturer og tider. En slik innsikt kan bidra til å skape tverrfaglighet i undervisningen og utvikle en interkulturell forståelse hos elevene. De vil få en dypere forståelse av sitt eget samfunn og sin egen tid, og samtidig kunne la seg fascinere av andre kulturer og tider ved å se hvordan man på ulike måter har forstått og tolket moral og etikk. Slike tekstmøter vil både introdusere elevene for nye modelltekster som de kan la seg inspirere av og støtte seg på i egen skriving, og gi dem leseopplevelser de kan ha nytte av også utenfor skolen.

Å utvikle metakognitiv bevissthet

For å utvikle sine lese- og skriveferdigheter har elever med stort læringspotensial, som alle elever, behov for å kunne reflektere over egen læring. Det handler om å bli bevisst på hva som fremmer egen læring: sette mål for arbeidet, finne effektive metoder for å nå målene, overvåke egen læring, evaluere metoder og reflektere over egen læringseffektivitet. Elever med stort læringspotensial bruker ulike strategier i både lesing og skriving alt etter hva formålet med aktiviteten er, og hvor eleven befinner seg i læringsprosessen. Det kan være gunstig å tilpasse læringsstrategier individuelt og hjelpe elevene til å stille seg overvåkingsspørsmål som kan utfordre mens de leser og skriver (Reis, Eckert, McCoach, Jacobs & Coyne, 2008).

Å lese selvvalgt litteratur

Elever kan oppleve motivasjon, engasjement og leseglede om de selv får være med å velge tekster de ønsker å lese eller arbeide med. Elever med stort læringspotensial mestrer å dyrke varierte interesser i tekster. Undersøkelser viser at flere elever med spesialet talent innenfor lesing faktisk foretrekker sakprosa som natur- og historiefaglige tekster, biografier og faktabøker, framfor skjønnlitteratur (Kaplan, 1999). I undervisningen bør læreren støtte opp om og sette av tid til fri lesing basert på elevens interesser. Et hvert klasserom bør ha et bredt utvalg av litteratur tilgjengelig for elevene, som for eksempel skjønnlitteratur, myter, sakprosa, leksikon, biografier og fantasy. Kvalitetstrekk ved tekstene kan være at de er språklig rike, tilbyr sterke rollemodeller, og både utfordrer og pirrer leselysten til elevene.

Avslutning

Å utvikle gode evner innenfor lesing og skriving forutsetter både et naturlig potensial og en indre drivkraft, men også et klasserom som er åpent for elevenes behov og hvor læreren utfordrer og motiverer elevene ut fra deres forutsetninger. Elever med stort læringspotensial vil ha varierte forutsetninger og behov i lese- og skriveopplæringen. Om læreren er kjent med disse, kan han på best mulig måte planlegge og legge til rette en undervisning som fremmer læring ut fra elevens potensial.

Litteratur

- Blikstad-Balas, M. (2016). *Literacy i skolen*. Oslo: Universitetsforl.
- Bråten, I., & Strømsø, H. (2007). Forståelse av multiple tekster. In I. Bråten (Ed.), *Leseforståelse: Lesing i kunnskapssamfunnet-teori og praksis* (pp. 168-195). Oslo: Cappelen Akademisk.
- Dole, J. A., & Adams, P. J. (1983). Reading curriculum for gifted readers: A survey. *Gifted Child Quarterly*, 27(2), 64-72.
- Gibbons, P. (2009). *English Learners, Academic Literacy, and Thinking. Learning in the Challenge Zone*. Portsmouth: Heinemann.
- Halsted, J. W. (2009). *Some of my best friends are books: Guiding gifted readers from preschool to high school*. Scottsdale: Great Potential Press, Inc.
- Hoem, T. F. (2014). Å bevege seg i tekster og sette tekster i bevegelse. In K. Lundetræ & F. E. Tønnessen (Eds.), *Å lykkes med lesing: Tidlig innsats og tilpasset opplæring* (pp. 243-262). Oslo: Gyldendal akademisk, 2014.
- Håland, A. (2016). *Skruvedidaktikk : korleis støtta elevane si skrivning i fag?* Oslo: Universitetsforl.
- Idsøe, E. C. (2014). *Elever med akademisk talent i skolen*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Idsøe, E. C., & Skogen, K. (2011). *Våre evnerike barn : en utfordring for skolen*. Kristiansand: Høyskoleforl.
- Kaplan, S. (1999). Reading strategies for gifted readers. *Teaching for High Potential*, 1(2), 1-2.
- Kvithyld, T., & Aasen, A. J. (2011). Fem teser om funksjonell respons på elevtekster. *Tidsskriftet Viden om læsning*, 9, 10-16.
- Lorentzen, V. (2015). *Hva gjør elevene når de skriver? Bruk av skjermopptak for å fange elevenes skrivestrategier : en nærstudie av to elevers skriveprosesser*. Masteroppgave. Høgskolen i Sør-Trøndelag. Trondheim.
- Reis, S. M., Eckert, R. D., McCoach, D. B., Jacobs, J. K., & Coyne, M. (2008). Using enrichment reading practices to increase reading fluency, comprehension, and attitudes. *The Journal of Educational Research*, 101(5), 299-315.
- Smidt, J. (2011). Ti teser om skrivning i alle fag. In J. Smidt, R. Solheim, & A. J. Aasen (Eds.), *På sporet av god skriveopplæring - ei bok for lærere i alle fag* (pp. 9-41). Bergen: Fagbokforlaget.